

ЛИНГВОКУЛТУРЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ НАЙ-НОВИТЕ АНГЛО-АМЕРИКАНСКИ ПОСЛОВИЦИ В РЕЧНИК НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПОСЛОВИЦИ

Abstract: The paper ‘A Linguocultural View on the Most Recent Anglo-American Proverbs in *The Dictionary of Modern Proverbs*, compiled by Charles Clay Doyle, Wolfgang Mieder and Fred R. Shapiro, New Haven and London: Yale University Press, 2012’ discusses in broad linguocultural terms the proverb corpus of the dictionary by analyzing fifty random examples of proverbs through the application of the cultureme with an aim to revealing some aspects of their cultural semantics and pointing the way to further systematic studies.

Kew words: Anglo-American linguoculture, cultureme, linguistic culturology, paremiology, proverb

В съвременната англоезична езиковедска наука напоследък се наблюдава тенденция към възраждане на интереса към паремиите. Тя допълнително се подсилва от още едно крайно интересно съвременно явление – масовото навлизане в обращение на съвсем нови англо-американски пословици. Последният процес тече от началото на XX век и обхваща и началото на настоящия XXI век. Израз на тази тенденция е появата на *Речник на съвременните пословици*, съставен от авторитетните американски учени Чарлс Клей Дойл, Волфганг Мийдър и Фред Р. Шапиро (*The Dictionary of Modern Proverbs*, Charles Clay Doyle, Wolfgang Mieder and Fred R. Shapiro, eds., New Haven and London, Yale University Press, 2012) (DMS)¹.

Задачата на настоящата работа е да очертае някои лингвокултурни особености на корпуса, включен в речника, които биха хвърлили светлина върху съвременната англо-американска лингвокултура. Като водеща в днешната епоха на информационна революция и глобализация англо-американската лингвокултура упражнява мощно въздействие и върху останалите, в това число и българската². От тази гледна точка доброто познаване на някои нейни страни безспорно би било полезно и за българската езиковедска наука.

Преки и косвени сведения за отделни страни на англо-американската паремиология, паремиологичен фонд и – оттам – лингвокултура може да се почерпят от предговора и обяснителните бележки към речника, от богато снабдените с илюстративни текстове речникови статии, дори от заглавието. Но изследователят ще получи най-точни и достоверни сведения за нея от конкретното съдържание на пословиците. Задачата ни донякъде е облекчена,

защото замисълът на речника и цялостната работа по съставянето и обработката на корпуса са разгледани в студия от близо 60 страници, чийто автор е единият от съставителите – професор Волфганг Мийдър. Студията е поместена в последния брой на редактирания от него годишник по международни паремииологически изследвания *Proverbium; Yearbook of International Proverb Scholarship 29: 2012* (Мийдър 2012). В нея В. Мийдър разисква произхода на включените в речниковия корпус 1422 паремии, които, както е посочено, са влезли в употреба в американския и в други варианти на английския език след 1900 г. По-нататък В. Мийдър се спира на тяхната вариативност, синтактични структури, лексикален състав, включително и среден брой думи, на съотношението между фигуративни и нефигуративни текстове, на техните стилистични особености, на риторичните похвати и поетиката, на характера на посланията и тематиката на паремииите и на ред други страни, свързани със съдържанието и употребата им, като въз основа на този преглед извежда няколко обобщения за тенденциите в този най-нов слой на англо-американския паремийен фонд. Такива са например значителният превес на нефигуративни текстове спрямо фигуративните, растящата група на шеговитите, скептичните, осмиващите и саркастичните изречения, намаляващият дял пословици с философско и религиозно съдържание, преобладаващият дял пословици с прозаично и делово съдържание, растящата група на антипословиците, трансформациите на известни стари пословици в нови, с „по-олекотено“ съдържание, използването на повече вулгаризми и т.н.

Представените в студията на В. Мийдър изводи и обобщения спомагат да се очертаят някои нови посоки на развитие в съвременната англоезична култура. Но ако тези обобщения се подпомогнат от систематично изследване на целия корпус с прилагане на лингвокултурен изследователски метод, те несъмнено биха придобили допълнителна яснота, тежест и изчерпателност.

В настоящата разработка ще бъдат предложени някои пътища за лингвокултурно изследване на корпуса на речника с прилагането на културемата като единица за описание на културна семантика. Същността и начините на приложение на културемата са разгледани в ред наши работи, в това число дисертация и хабилитационен труд (вж. Петрова 2007; Петрова 2011; Петрова 2012), ето защо тук ще представим идеята си съвсем накратко.

Изхождайки от аксиологическата същност на културата като система от ценности, които намират израз в структурните равнища на езика и в неговите прецедентни имена и текстове, определяме културемата като единица за лингвокултурно описание на вербализиран отрязък културна семантика от по-висок или по-нисък порядък, чиято главна характеристика е нейната положителна или отрицателна стойност³. За примери на културемии могат да бъдат посочени „учението (+)“ в пословицата „Който се учи, той ще сполучи“ и „завистта (–)“ в „Завистта е люта болест“. Те се съдържат в краткия отговор на въпроса „Какво утвърждава (посочва като положително, одобрява, препоръчва, хвали и под.)“ или, обратното, „Какво отрича (в смисъл на показва като не-

добро, осъжда, критикува, заклеймява, осмива и под.) дадената пословица“. Посочените по-горе култури са общи за целите пословици като текстове, тъй като именно тези качества са фокус на техните послания, които съответно гласят: „Първата пословицата ни учи да се стремим към учението, а втората – да не завиждаме“. Освен тях обаче същите паремийни текстове съдържат и други култури, които са от втори разряд; те са „сполуката (+)“ за първата и „лютата болест (-)“, „болестта (-)“ и „лютото (-)“ за втората, като последните две се съдържат в „лютата болест (-)“. И така, като се приложи подобен анализ към даден художествен текст, в него може да се открие система от сложни култури с различна семантична плътност и множество от второ-степенни култури, като първите ще представляват констелации, изградени от вторите (този тип анализ – последователното разлагане на свръхсложни и сложни култури на прости – е разгърнат в монографията *Културемите в Книга на притчите в Авторизираната версия на Библията* (вж. Петрова 2012). Наблюденията показват, че художествените и прецедентните текстове са носители на богат набор от положителни и отрицателни стойности, което ги прави подходящи за културематичен анализ. Изключение правят научните текстове, които поради изискването към тях за обективност и неутралност нямат емоционално-оценъчни характеристики. Именно такъв подход може да се приложи и към паремийния корпус в *Речник на съвременните пословици*. И така, в рамките на настоящата разработка ще набележим началните стъпки на подобно изследване, като разгледаме няколко произволно взети паремии. Тяхното съдържание ще хвърли и известна светлина върху отделни особености на съвременната англо-американска действителност. Паремии са дадени в оригинал и в буквален превод, поставен в скобки. Към тях са добавени основните им култури и – в отделни случаи – обяснителни бележки. След изреждането ще бъдат направени някои обобщения.

[1] „Other than that, Mrs. Lincoln, how did you like the play? (Ако оставим другото настрана, госпожо Линкълн, как Ви се стори пиесата?)“⁴ – „пълното бездушие към личната човешка трагедия (-)“;

[2] „If you can't stand the heat, get out of the kitchen (Ако не ти понеся горещината, излез от кухнята)“ – „заемането с тежка и отговорна работа от човек, комуто тя не е по силите (-)“;

[3] „When you pray, move your feet (Когато се молиш, движи си нозете, т.е. тичай, върши нещо, действай)“ – „решаването на належащи проблеми със собствени сили (+)“;

[4] „Better to cheat than repeat (По-добре да измамиш, т.е. да препишеш на изпит, отколкото да повтаряш курса / дисциплината)“ – „вършенето на измама по време на изпит от студент / ученик (+); (-)“;

[5] „Shit happens (Гадостите [неизбежно] се случват)“ – „неизбежното присъствие на отблъскващи хора и ситуации в живота (-)“;

[6] „Only monkeys work for peanuts (Само маймуни работят за фъстъци)“ – „недостойното заплащане на труда (-)“;

[7] „All animals are equal, but some are more equal than others (Всички животни са равни, но някои са по-равни от останалите)“ – „равенството (-)“;

[8] „Business goes where it is invited and stays where it is well treated (Бизнесът отива там, където го канят, и остава там, където с него се отнасят добре)“ – „подходящите условия за бизнес (+)“;

[9] „Sex sells (Сексът [се] продава)“ – „прилагането на сексуални стимули в бизнеса и рекламата (+); (-)“;

[10] „It takes two to tango (За танго са нужни двама)“ – „партньорството (+)“;

[11] „Different strokes for different folks ([Трябва да има] различни подходи и възможности за различните хора)“ – „индивидуализмът (+)“;

[12] „If you don't play the game, you can't (shouldn't) make the rules (Ако не си в играта, не можеш да задаваш правилата)“ – „налагането на собствени правила и изисквания в чужда група (-)“;

[13] „Never try to teach a pig to sing; it wastes your time, and it annoys the pig (Не се опитвай да учиш прасе да пее – губиш си времето и дразниш прасето)“ – „пълната неспособност на някои хора да се развиват в положителна посока (-)“; неразумните и безполезни усилия (-);

[14] „It is lonely at the top (На върха е самотно)“ – „самотата на издигналите се човек (-)“;

[15] „Don't start a fight you can't finish (Не започвай битка, която не можеш да завършиш)“ – „прибързаните и недобре обмислени начинания (-)“;

[16] „Today is the tomorrow you worried about yesterday (Днешният ден е утрешният ден, за който ти вчера се тревожеше)“ – „притеснението и тревогата за утрешния ден (-)“;

[17] „Women should be kept barefoot, pregnant, and in the kitchen (Жените трябва да бъдат държани боси, бременни и в кухнята)“ – „мъжкият шовинизъм (-)“;

[18] „A woman without a man is like a fish without a bicycle (Жената без мъж е като риба без велосипед)“ – според съставителите вероятно антипословица на „A woman without a man is like a handle without a pan (Жената без мъж е като дръжка без тиган)“ (DMS, с. 279) – „самостоятелността на жената (+)“;

[19] „Work is worry's worst enemy (Работата е най-големият враг на притеснението и тревоженето)“ – „терапевтичната функция на труда (+)“;

[20] „There is no zealot like a convert (Няма по-запалин привърженик от покръстения се вчера)“ – „фанатизмът на хората, заменили своите доскорошни убеждения с нови (-)“;

[21] „That's the way the ball bounces (Така скача топката)“ – „примиряването с неизбежните лоши страни на живота (+)“;

[22] „Trust but verify (Доверявай се, но проверявай)“ – „проверяването на хората [в обкръжението ни] (+)“;

[23] „Don't try to be someone you are not (Не се опитвай да бъдеш някой, който не си)“ – „престореното и неискрено поведение (-)“;

[25] „Trust must be earned (Доверието трябва да се спечели)“ – „спечелването на доверието (+);

[26] „Trust all men but cut the cards (Имай доверие на всички, но раздавай картите)“ – „властта (+)“;

[27] „Anything worth doing is worth overdoing (Всичко, което си струва да бъде направено, си струва свръхусилието)“ – „полагането на свръхусилия по пътя към достойна цел (+)“;

[28] „The bigger they are, the harder they fall (Колкото са по-големи, толкова по-тежко падат)“ – „несигурната власт на висшестоящите (-)“;

[29] „The media is the message (Медията е посланието)“ – „зависимостта на информацията от медиите, които я разпространяват (-)“;

[30] „In the middle of difficulty lies opportunity (В средата на трудността лежи благоприятната възможност)“ – „добрата възможност като неотделима част от тежката ситуация (+)“;

[31] „There is no me in team (В екипа няма аз)“ – „екипността (+)“;

[32] „The mountains are calm even in a tempest (Планините са спокойни дори и в буря)“ – „запазването на спокойствие в житейски несгоди (+)“;

[33] „Men are like buses; if you miss one, another will come along (Мъжете са като автобусите – ако изпуснеш един, идва следващият)“ – „консумативното отношение на жената към партньорите (-)“; „наличието на избор за партньор при жените, останали сами (+)“;

[34] „Anything good in life is either illegal, immoral, or fattening (Всяко хубаво нещо в живота е или незаконно, или неморално, или от него се пълнее)“ – „хубавите неща в живота (-)“; „законността, моралът и стройната, слаба фигура (-)“;

[35] „Don't judge a man until you have walked a mile in his boots (Не осъждай човека, преди да си извървял една миля с неговите обувки)“ – „прибързаното съдене (-)“;

[36] „The best man for the job may be a woman (Най-подходящият мъж за тази работа може да е жена)“ – „пригодността на жените да вършат пълноценно квалифицирана работа (+)“;

[37] „If you want something done, ask a busy person (Ако искаш някой да свърши нещо, обърни се към зает човек)“ – „организираните и делови хора (+)“;

[38] „The customer is always right (Клиентът винаги има право)“ – „първостепенното значение на клиента в търговията (+)“;

[39] „Love thy neighbour but don't get caught (Обичай съседа / съседката си, но не позволявай да ви заловят)“. Това изречение е антипословица на библейската пословица „Love thy neighbour (Обичай ближния си, Гал. 5: 1)“ (DMS, с. 178). – „извънбрачните връзки (-)“;

[40] „Nobody likes a smart ass (Никой не обича мошеници и хитреци)“ – „мошениците и хитреците (-)“;

[41] „The nail that sticks out gets hammered down (Гвоздеят, който стърчи, го начукват навътре)“ – „смазването на изявените личности [от обществото] (-)“;

[42] „A worm does not find the robin’s song beautiful (Червеят не мисли, че песента на червеношийката е прекрасна)“ – „ограниченият вкус на неразвения човек (-)“;

[43] „No good deed goes unpunished (Няма добро дело, което да е останало ненаказано)“ – „изначалната неправда в живота (-)“;

[44] „There is no such thing as a free lunch (Няма такова нещо като безплатен обяд)“ – „безплатното ползване на материални блага (-)“;

[45] „If you are so smart, why aren’t you rich? (Като си толкова умен, защо не си богат?)“ – „ниският финансов статус на умните хора (-)“;

[46] „There is no such thing as a little pregnant (Няма такова нещо като малко бременна)“ – „увъртанията и лъжите (-)“;

[47] „Death is a natural way of telling you to slow down (Смъртта е естествен начин да ти се напомни да намалиш темпото)“ – „състоянието на вечна заетост (-)“;

[48] „Do your own thing (Прави това, което ти е по сърце)“ – „следването на личните желания и наклонности (-)“;

[49] „Old age is better than the alternative (Старостта е по-добра от алтернативата)“ – „животът на стари години (+)“ и

[50] „Success is the best revenge (Успехът е най-доброто отмъщение)“ – „успехът като удачна форма на отмъщение (+)“.

Приведените няколко примера възсъздават отделни и несвързани един с друг фрагменти от съвременния англо-американски начин на живот, а знаците на културемите им показват отношението на хората в тази култура към най-разнообразни същности, между които медиите, бизнеса, стойността на личните усилия, индивидуализма, егалитарността, лъжата, успеха, ползването на блага, старостта, партньорството, дори пълнеенето и извънбрачните връзки. Системното лингвокултурно изследване на целия корпус от 1422 паремии би могло да протече по няколко начина и да даде следните възможни резултати:

Първо, може да се съпоставят положителните и отрицателните културеми, при което превесът на положителните би означавал превес на мажорността и оптимизма спрямо негативизма и песимизма; в горната група например съотношението е 20 положителни спрямо 34 отрицателни (тези и следващите данни по-долу обаче са само илюстративни и от тях не следва да се правят изводи за целия корпус).

Второ, културемите може да се подредят според тяхната семантична плътност (честотност и разработеност), което ще очертае културните доминанти в корпуса. В изследваната група примери по-горе няма повтарящи се културеми, тъй като е твърде малобройна, но в корпуса се очаква открояването на система от свръхсложни и сложни културеми, съставени от прости.

Трето, може да се установи съотношението на образите по отношение на дихотомията *природа : не-природа*, при което малкият брой природни образи би могъл да се изтълкува като отдалечаване на хората от природата; в приведената група паремии то е 7 природни образа (в примери 6, 7, 13, 32, 42, 47 и 49) към 43.

Четвърто, може да се потърси съотношението между добродетелите, внушавани в пословиците, спрямо пороците, които критикуват, разбираани в смисъла на античните (например по Аристотел), християнските или фолклорните ценности.

Пето, може да се потърси разделение на културемите по признака *сетивност : идеационалност*⁵.

Освен тази изследователска програма са възможни и други пътища на лингвокултурно изследване. Всеки от тях ще пресъздаде специфичен фрагмент от съвременната англо-американска картина на света, видяна от различни ракурси. Резултатите от подобни изследвания ще докажат присъствието на определени тенденции в глобализационните процеси и същевременно ще послужат за отправна точка за провеждане на по-нататъшни изследвания в съпоставка с най-новите паремии в българския език.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Чарлс Клей Дойл е дългогодишен фолклорист и изследовател на английската литература, в това число на литературата от староанглийския и средноанглийския период. Золфганг Мийдър е световноизвестен паремиолог, паремиограф и фолклорист, а Фред Р. Шапиро е библиотекар, англицист, преподавател по право в Йейлския правен факултет и съставител на речници, енциклопедични издания и друга справочна литература.
- ² В статията си „Американските пословици като международно, национално и глобално явление“ Волфганг Мийдър (2005: 66) разглежда масовото нахлуване на англо-американски пословици в паремийните системи на други езици като неизбежна част от глобализацията и посочва някои отрицателни страни на това явление.
- ³ Има се предвид аксиологическото разбиране на културата като (йерархична) система от ценности, стоящи в основата на специфичен начин на живот и съхранявани в езика, което е застъпено в настоящата разработка и в други наши работи.
- ⁴ Президентът на САЩ Ейбръхъм Линкълн (1809–1865) е бил убит по време на театрално представление, на което е присъствал със съпругата си.
- ⁵ То ще даде сведения за типа култура според класификацията на П. А. Сорокин (2006).

ЛИТЕРАТУРА

- Мийдър 2005:** Mieder, W. American Proverbs as an International, National and Global Phenomenon. // *Patarlės fenomenas: tarptautiškumas ir tautiškumas Prof. habil. dr. Kazio Grigo (1924–2002) aštuoniasdešimtmečiui*. Tautosakos darbai XXX, pp. 53–72.
- Мийдър 2012:** Mieder, W. ‘Think Outside the Box’: Origin, Nature and Meaning of Modern Anglo-American Proverbs. // *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 29. W. Mieder (ed.). Burlington: The University of Vermont, pp. 137–196.

- Петрова 2007:** Петрова, Р. Културемата – единица за лингвокултурологични съпоставителни изследвания (върху материал от английски и български пословици). // *В огледалния свят на езика и културата*. Русе: Лени Ан, с. 9–28; <http://lingvocult.uni-ruse.bg>
- Петрова 2011:** Петрова, Р. Законът за отплатата според Книгата на притчите в авторизираната английска версия на Библията (лингвокултурно изследване с приложение на културемата). // *Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 501–518.
- Петрова 2012:** Петрова, Р. *Културемите в Книга на притчите (The Book of Proverbs) в Авторизираната версия на Библията (AV / KJB)*. Русе: Лени Ан. 466 с.
- Сорокин 2006:** Сорокин П. А. *Социальная и культурная динамика*. Москва: Астрель. 1193 с.

ИЗТОЧНИЦИ

- DMS:** Doyle, C. C., W. Mieder, and F. R. Shapiro. *The Dictionary of Modern Proverbs*. New Haven and London: Yale University Press, 2012.